

Syrjäytymispuhe vahvistaa omaa 'normaaliuden' identiteettiämme

Tuula Helne (2002)
Syrjäytymisen yhteiskunta. Stakes Tutkimuksia 123. Helsinki 2002, 238 sivua

Syrjäytymisestä on tullut sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikan keskustelun käytetyimpiä käsitteitä. Se ei ole sinänsä kummallista tai uutta. Käsitteet tulevat ja elävät aikansa käytössä. Syrjäytymiskäsitteen historia on hiukan monipolvisempi, mikä saattaa toki paljastua todeksi myös monen muun käsitteen historiaa kaivaltaessa. Suomalaiseen keskusteluun käsite rantautui ilmeisesti ensi kertaa Ruotsista utslakning-sanana suorana väännöksenä. Ainakin Jorma Sipilä puhui 1980-luvun alussa uloslyömisestä. 1980-luvun lopulla käsite nousi sosiaalipolitiikan tutkijoiden piiristä yhteiskuntapolitiikkaan keskusteluun, mistä seurasi jopa pienoinen kiistaan tutkijoiden ja virkamieseliitin välillä. Syrjäytymistä mahdollisesti tuottavien mekanismien pohdinnan sijasta tutkijoilta vaadittiin ilmiön tarkkaa määrittelyä ja tarkkojen lukujen esittämistä, jotta ”ongelmaan olisi voitu puuttua ja ryhtyä tarpeellisiin korjaustoimiin”. Vuosikymmenen lopulla raha alkoi kasvaa puussa ja niinpä keskustelu köyhyydestä ja syrjäytymisestäkin sai väistyä.

Juuri hyväksytyn väitöskirjan tekijäkin oli valmis 1990-luvun alussa unohtamaan koko käsitteen epäillen

keskustelun loppumisen syyksi sen liiallista sitoutumista työmarkkinoihin ja työttömyyteen. Toisin kuitenkin kävi: joukkotyöttömyydestä tuli vastoin kaikkia ennusteita myös suomalaisen yhteiskunnan vitsaus ja EU:n piirissä juuri työmarkkinoilta syrjäytymistä alettiin pitää vakavimpana ongelmana. Niinpä Helnekin ”joutui” palaamaan jo eräällä tavalla hylkäämäänsä aiheeseen. Hyvä niin, sillä nyt käsissämme on kiinnostava ja monia ainakin suomalaiselle keskustelulle uusia näkökulmia avaava artikkelikokoelma.

”Syrjäytymisen” käsitettä käytettäessä pitäisi oikeastaan käyttää lainausmerkkejä. Aina-kaan Helne ei puhetajaa. Käsitteen alituinen käyttäminen rasittaisi tekstiä tarpeettomasti ja alkaisi harmittaa lukijaa. Niinpä pitäydyn tässä itekin sen käytöstä. Tuula Helne toteaa syrjäytyneiden luonteenpiirteisiin väistämättä ajautuvan keskustelun joutuvan umpikujaan. Syrjäytymispuhetta tuottavan yhteiskunnan sijasta huomio kiinnitetään puheen kohteena olevien ihmisten oletettuun passiivisuuteen, poikkeavuuteen tai avuttomuuteen. Eriytyisen pulmallisesta tällainen yleistävä ja yksinkertaistava lähestymistapa on ihmistyön ammateissa kuten opettajien tai sosiaalityöntekijöiden työssä. Helne ei kiistä sitä, etteikö passiivisia, poikkeavasti toimivia tai avuttomia ihmisiä olisi olemassa, mutta hän ei lähde itse määrittele-

mään syrjäytymistä, saati siten ”syrjäytyneitä”.

Helne kysyy, millainen on ”syrjäytymisen yhteiskunta” eli yhteiskunta, joka tuottaa sellaista puhetta. Hän lähestyy yhteiskuntaa ranskalaisen syrjäytymiskeskustelun avulla – ei niin, että tutkimuksen kohteena olisi Ranska, vaan nimenomaan suomalainen keskusteluhorisontti. Valtavaksi luonnehtimastaan ranskalaisesta keskustelusta Tuula Helne on käynyt läpi parikymmentä kirjaa ja kolmisen sataa artikkelia. Keskeisimmät ovat ilmeisesti vaikuttaneet Robet Castel ja Serge Paugam. Joku saattaa epäillä moisen otoksen ”edustavuutta”, mutta se ei tällaisessa aikalaieskustelun analyysissä yksinkertaisesti ole arvioitavissa. Yritys edustavuuden kriteerien osoittamiseen olisi vain osallistumista samaan keskusteluun näennäisesti ulkopuolisen tieteellisen tarkastelun nimissä. Tähän ansaan Helne ei toki lankea, vaan luonnehtii lukutapaansa symptomaaniseksi, oireita ja yhteiskunnan kipupisteitä haakevaksi aikalaiesdiagnoosiksi. Tässä tapauksessa sosiaalisten ongelmien sijasta tarkastelun keskiössä on ”sosiaalisen” ongelma. Symptomaanisen lukutavan ongelma on kuitenkin siinä, että lukijalle ei muodostu ollenkaan kuvaa siitä, mitä tekijä on jättänyt pois. Kuvatusta keskustelusta ei todennäköisesti olekaan mahdollista tehdä kovin yhtenäistä kuvausta, minkä avulla lu-

kija voisi itse sijoitella eri keskusteluja kartalle saati päätellä, mitä kaikkea jääkään vielä paitsi.

Lähestymistapaansa

Helne luonnehtii ”kriittiseksi konstruktionismiksi” ja oman tutkimusohjelmansa hän tiivistää kuuteen eri asiaan. Ensimmäkin tilojen, jollaiseksi syrjäytyminenkin helposti mielletään, sijasta huomio tulisi kiinnittää prosesseihin. Toiseksi häntä kiinnostavat asioiden ja ilmiöiden kytkennät ja yhteydet. Kolmanneksi status quohon perustuvat selitykset eivät häntä vakuuta, vaan olennaista on löytää muutoksen merkkejä. Neljänneksi hän näkee asioiden ja käsitteiden olevan kiistanalaisia. Viidenneksi konstruktionismissa on Helneen mukaan kyse luokittelujen avaamisesta ja kuudenneksi hän julistaa ”sorrettujen vapausasteiden lisäämistä”. Mikä tässä ohjelmassa on erityisen ”konstruktionistista” on hiukan uskonvaraista. Samanlaisia ajatuksia voi löytää vaikkapa Helneenkin käyttämältä edesmenneeltä ranskalaiselta yhteiskuntafilosofilta Michel Foucault’lta ja häntä ei voi mitenkään luonnehtia konstruktionistiksi.

Miksi sitten puhe

syrjäytymisestä on niin suositua? Helne mainitsee parikin esimerkkiä siitä, kuinka vahvaksi koetaan käsitteen mukana olo haettaessa vaikkapa EU:n rahoitusta tutkimushankkeille. Hän toteaa koko joukon asioita, joihin syrjäytymisen konstruktio (siis sosiaalisesti tuotettu kuva todellisuudesta) on sopiva iskusana. Syrjäytyminen tuottaa maailmaan järjestystä. Ajatellaan, että sen avulla vaaralliset yksi-

löt voidaan tunnistaa ja sijoitetaan jopa kartalle. Se tuo lohdutusta ja jopa toivoa, sillä sen avulla voimme ainakin osittain siirtää joitain ominaisuuksiamme Toisille. Lopulta se voidaan nähdä sopivana aseena ja moralisoinnin perustana.

Syrjäytyneiden

identifiointi, vaikkakin vain eräänlaisiksi ideaalityypeiksi oikeuttaa tiettyihin toimenpiteisiin. Näin voidaan perustella esimerkiksi nykyisin paljon hoettua aktivointipoliittikkaa. Toisaalta jos he kerran ovat laiskoja ja saamattomia, on asioiden muuttumiseksi jo tehty suunnilleen kaikki mahdollinen. Pitäessämme joitakin syrjäytyneinä, vahvistamme samalla omaa ns. normaalin identiteettiämme.

Kääntöpuolena saattaa

olla se, että näin vahvistetaan syrjäytyneiksi määriteltävien Toiseuteen kiinnittyvää identiteettiä. Tähän puoleen kiinnitti huomionsa jo vuonna 1989 Jorma Sipilä kirjassaan *Sosiaalityön jäljillä*, joten kaikki keskustelut ja havainnot eivät ole aivan niin uusia kuin joskus saatamme ajatella. Identiteetin, jopa tietynlaisen subjektin tuottaminen on myös Helneen mielestä uusliberaalin kontrollin ja hallinnan aivan keskeisiä rakennusaineita.

Kirja koostuu viidestä

artikkelista ja pitkästä johdantoartikkelista. Ehkä tällaisessa teoreettisessa hankkeessa artikkelityyppisen väitöskirjan valinta puoltaa paikkansa. Useimmitenhan kokoelmat ovat melko hajanaisia, joskus jopa typografiaa myöten. Tässäkin lukemista olisi voitu helpottaa muun muassa yh-

distämällä eri artikkelien lähdeluettelot. Näin lukija ei tarvitsisi aina välillä tarkistaa, oliko viittaus samaa kuin toisessa artikkelissa. Viimeisenä oleva vakuutusjärjestelmää käsittelevä artikkeli poikkeaa selvästi muista sosiaalipoliittisen järjestelmän tarkastelunsa vuoksi – enkä sano, että ainaakaan sisällöllisesti suinkaan kielteisessä mielessä. Kaiken kaikkiaan lopputulos on artikkeliväitöskirjaksi varsin kompakti ja tavallista yhtenäisempi työ.

Ensimmäisen artikkelin,

Syrjäytymisen solmut – eli miksi syrjäytymisestä puhuminen on niin hankalaa, lähtökohtana on ollut tekijän oma hämmennys syrjäytymisen käsitteen summittaisen käytön äärellä. Helne tuottaa artikkelissa kaikkiaan seitsemäntoista paradoksia, joita voi myös pitää tutkimusohjelmalla. Toisessa artikkelissaan, *Toiseudesta yhteisyyteen*, hän käsittelee syrjäytymisen kääntöpuolta, jos asian haluaa niin nähdä. Kyse on ainakin puheen tasolla ilmaistusta haluista palauttaa syrjäytyneet takaisin yhteiskuntaan. Helne käsittelee tällaisen puheen reunaehtoja ja pulmia mukaan lukien koko yhteisyyden olemassa olon myyttiä.

Syrjäytyminen

sijoitetaan usein nykypuheesakin, aivan samoin kuin aikaisemmin köyhyys, erityisen kaupunkimaiseksi ongelmaksi. Artikkelissa *Suurkaupungin menetetty maine* tekijä vetää pitkä linjaa ikiaikaisen köyhyyskeskustelun ja nykyisen syrjäytymispuheen välille. Kaupunkija on paitsi pidetty synnin pesinä, myös vähäisen sosiaalisen kontrollina ja siten ohuen yhteisyyden alueina. Toi-

saalta tutkimuksissa vaikeimmat marginalisaatioon liittyvät ilmiöt on lähes säännönmukaisesti löydetty maaseudulta. Myös kokoelman neljäs artikkeli syventyy tiloihin, tilanemäärittelyihin ja rajoihin.

Viidennessä ja kirjan viimeisessä artikkelissa Helne siirtyy lähemmäs sosiaalipoliittista järjestelmää. Artikkelissa *Vakuutus vaikeuksissa* yrittään koota yhteen vakuutus, yhteiskunta ja hyvinvointival-

tio. Vakuutuksen teema on erittäin ajankohtainen aikana, jolloin valtion roolia ollaan vähentämässä ja samaan aikaan yksilöllistyminen sekä epävarmuus ja riskit näyttäisivät olevan kasvussa.

Tuula Helneen väitös-kirja tuo kaivatun lisän syrjäytymistä koskevaan keskusteluun Suomessa. Ilman hänen kaltaisiaan oppineisiin keskusteluihin paneutuvia tutkijoita muilla kuin englannilla

kielellä käytyjen keskustelujen ja julkaistujen kirjojen anti jäisi useimmille tutkijoillekin tuntemattomaksi. Tämäkin saattaisi riittää syyksi väitöskirjan kokoamiseen. Helneen kirjan ansiot ovat kuitenkin paljon suuremmat: tarkoin valitut näkökulmat antavat aineksia suomalaiselle keskustelulle ja myös panevat myös itse kunkin tarkastelemaan puhe- ja ajatustottumuksiaan.

Jouko Karjalainen